

OPERATION TORE

I rättssalen trängs 6 åklagare, 32 åtalade, 32 advokater, 10 tolkar, 2 häktesvakter och så, vänd mot dem, de 8 domarna och nämndemännen. Tätt intill domarbordet står rad på rad ungefär 200 pärmar – marinblå, himmelsblå, hallonröda, ljus gula och mörkt gula, lila – med den drygt 26 000 sidor långa förundersökningen. Den har tagit två och ett halvt år att genomföra. 142 dagar har reserverats för rättegången.

Åklagarna hävdar att de åtalade har lurat Södertälje kommun på sammanlagt 5,2 miljoner kronor, Arbetsförmedlingen på sammanlagt 1,5 miljoner kronor. Dessutom krävs företaget Jome, nu konkat, på 4 miljoner kronor i böter. Det tar närmare en timme att läsa upp åtalet.

Från åhörarbänken kan man också notera att den huvudåtalade Silva Gündüz såg förvånansvärt stark ut när hon sist av alla steg in i rättssalen, beledsagad av de två kvinnliga häktesvakterna. Hon höll huvudet högt, vinkade till de båda sönerna bland åhörarna, kastade slängkyssar till sin lillasyster, också hon åtalad, log. Hon har inte träffat dem på ett år och fyra månader. Så länge har hon suttit häktad, isolerad från omvärlden.

Man kan notera avsaknaden av tatueringar, rakade huvuden. Här har kvinnorna klätt sig som om de ska gå på kalas – eleganta blusar och tunna koftor, scarfves, någon i klänning, dämpade färger, något storblommigt – och männen bär välansade skägg, noga avvägda frisyrier. Där en rullator, en rullstol, ett nackstöd av väldiga proportioner, en syrgastub. Tre av de åtalade har fyllt nittio. Kvinnorna är flera än männen, har spelat de ledande rollerna. Alla förnekar brott.

Åklagarna, fyra kvinnor och två män, turas om att läsa upp åtalet och de beskriver brotten som planerade och organiserade, systematiska och synnerligen lukrativa, därför grova. Också därför att de begåtts i skydd av en affärsrörelse. Också därför att de hotar vårt samhällssystem. Det är inte bankrån det här, menar åklagarna, det är samhällstärnande verksamhet. Företaget har kammat hem den ena miljonen efter den andra för att hjälpa gamla (hemtjänst) och unga (nystartsjobb) men har i själva verket, hävdar alltså åklagarna, stoppat det mesta i egen ficka. Snott kollekten så att säga. "Välfärdsbrotten utmanar gruppsolidariteten i samhället", skriver en rapport

från Brottsförebyggande rådet som påpassligt kom samtidigt med rättegångsstarten, *Intyget som dörröppnare till samhällssystemet*, och den ströslar med anonymiserade exempel som många kan vara hämtade från Södertälje. "Något spetsigt formulerat vill ingen känna sig som den sista skattebetalaren och den första som blir utan bidrag och pension."

Just det här fallet har ingått i den så kallade Södertäljeinsatsen, kallad Tore II, som startade i juni 2010 och ännu inte avslutats, gång på gång förlängts. Det är den största polisinsatsen mot grov organiserad brottslighet som gjorts i landet. Polisinsats är egentligen fel ord. Polisen har samarbetat med Ekobrottsmyndigheten, Skatteverket, Kronofogden, Internationella åklagarkammaren... inalles tolv andra myndigheter och det har varit ett samarbete i praktiken; samma personer som träffats ofta, regelbundet; den första tiden varje onsdag mellan tio och tolv. En forskare vid Brottsförebyggande rådet har suttit med vid alla möten. Spjällen till kommunledningen i Södertälje har varit öppna. ("Då ringde jag till Gunnar och sa..., säger stadsdirektören Martin Andreae och den "Gunnar" han pratar om heter Appelgren i efternamn, är kriminalkommissarie och har lett insatsen från start.) När människor i Södertälje i dag talar om en möjlig vändning för staden – företag som flyttar in, inte ut; förbättrade skolresultat; höjda bostadspriser – hänvisar man gärna till insatsen. Den har rensat upp, skapat tillit. Snart behöver man inte be om ursäkt för att man bor i Södertälje.

2005 besköts polishuset med 16 skott från ett automatvapen.

Fyra år senare sattes fyra varuhus i brand.

Fem månader senare brann Hovsjöskolan ner till grunden.

En vinternorgon hittade en alkoholinspektör en bomb på sin bil.

Poliser upptäckte att däckmuttrarna på deras privata bilar skruvats loss.

Flera kommunala tjänstemän fick efter dödshot polisbeskydd på arbetet, på väg till och från arbetet.

En natt i december 2009 sköts en man till döds inne på den illegala spelklubben Oasen av någon, maskerad, som rusade in i avsikt att döda. Fyra månader senare, den 2 april 2010, natten mot långfredagen, besköts två män i en bil med elva skott

men överlevde. Polisen kopplade snabbt ihop dåden. Två kriminella nätverk låg i krig med varandra.

Efter påskhelgen, på tisdagsmorgonen, bad Margareta Linderoth Gunnar Appelgren att komma in till henne. Linderoth var chef för länskriminalen, hade kommit dit fyra år tidigare, från säkerhetspolisen där hon varit operativ chef, och hon hade kommit till en avdelning som befanns vara illa tilltygad. En kriminalkommissarie hade efter elva månader i häkte dömts för vapenbrott och fått sparken, en annan hade försvunnit till porrbranschen och därtill fanns de synnerligen illa skötta kontakterna med tjallare som nått offentlighetens skarpa ljus. Margareta Linderoth från Stockholm hade efter juristutbildning och polischefsutbildning påbörjat sin karriär som polismästare i Haparanda och efter det hade allt bara blivit lättare. Hon var känd för att skjuta från höften, träffade ofta, nu fick alla söka om sina tjänster, rumsterade hon om. Med sig från Säpo tog hon Bengt Nylander eftersom, säger hon, underrättelsesidan inte fungerade.

- Underrättelseroteln gjorde inte vad den skulle göra. Jag tyckte att de inte visste vad underrättelsearbete är. Jag kom ju från Säpo. Jag visste hur det skulle kunna se ut. Efter påskhelgen 2010 sa hon till Bengt Nylander att ta fram en analys av Södertälje, besvara frågan: Vad har hänt?

Med Gunnar Appelgren, som var chef för aktionsgruppen mot grov organiserad brottslighet i Stockholm, diskuterade hon kort vad de visste om situationen i Södertälje och gav honom sedan i uppdrag att på två dagar ta fram en plan som gick ut på: 1) Klara upp brotten; 2) Förhindra fler mord.

- Sedan informerade jag Carin Götblad om vad jag hade gjort, säger Margareta Linderoth.

Gunnar Appelgren minns att han efter samtalet satte sig vid sitt skrivbord och tänkte, skrev, bollade antagligen idéer med några kollegor. Han hade erfarenheter från tidigare större insatser, från MC-gängen på nittio-talet och framåt, och efter två dagar gick han in till Linderoth med sina papper och förklarade sitt upplägg som i korthet gick ut på att samla största möjliga kraft. Med utredare, spanare, analytiker, ordningspoliser, hundförare från län och stad - också telefonavlyssning - skulle man slå till hårt och brett eftersom detta, ända från skottlossningen mot polishuset, var en brottslighet som attackerade rättssamhället. Så resonerade i alla fall Gunnar

Appelgren och så resonerade Patrik Unga som några månader tidigare kommit som ny polismästare i Södertälje, den tredje på bara några år. Han säger att han kom till en stad – och en polismakt – som ”stod och hängde med huvudet”.

– Man hade tappat tron på att det gick att göra något. Man var desorienterade. Och det söndrar. Det skapade en väldig oro i samhället. Otryggheten var stor, i alla fall känslan av otrygghet. Och händelserna avlöste varandra.

Gunnar Appelgrens insatsplan döptes till Tore eftersom skottlossningen ägt rum på en gata som leder upp mot Torekällberget.

Hur det gick?

Han svarar med ett kraftigt understatement.

– Det gick så där. I juli kom dubbelmordet på Oasen.

Gunnar Appelgren hade arbetat hela dagen, fick skjuts hem, åt middag med familjen, gick så småningom och lade sig. Han hade lämnat kvar datorn på arbetsplatsen, låtit mobilen ligga kvar i vardagsrumssoffan, ljudlös. Vid tre steg han upp, gick på toaletten, såg på väg tillbaka mot sovrummet mobilen darra till. Tjugo över tre hämtades han upp av en kollega, fick veta mer om morderna på bröderna Eddie och Yaacoub Moussa, frågade sig gång på gång varför i helvetes helvete de inte visste någonting. De borde ha vetat. De körde till polishuset i Södertälje, drog in där. De närmaste veckorna skulle de arbeta sexton, sjutton timmar om dygnet.

Någonstans går en gräns. Någon passerar den gränsen. Bernhard Kouri, som fyra år senare skulle dömas till livstids fängelse för att ha legat bakom de tre morderna på Oasen, hade antagligen fått för sig att han var oövervinnerlig. Ingen rörde ju honom. Alla var rädda för honom. Han jagar någon för en skuld, den skuldsatte flyr utomlands, enkelt: då tvingas brodern ta över skulden och skulden har plötsligt dubblats. Två av hans män blir beskjutna, ska mördas, enkelt: då dödar vi två eller tre av dem som ligger bakom... och nu har gränsen passerats. Gunnar Appelgren beskriver fortsättningen som en explosion av information. Nu ville människor berätta. Nu ville man inte längre ha det så här.

Men vi backar först en bit. Vi tar in Bitte Talonpoika i handlingen. Hon har saker att berätta.

Bitte Talonpoika är en stadig kvinna som rör sig lätt över golvet, snar till ett leende, blicken fäst vid den hon talar med, frispråkig. Hon är undersköterskan på akuten som inte fick fast, blev förbannad – hennes ordval – sökte till polishögskolan, då var hon tjugotvå, kom in och gick ut och trettiofem år senare jobbar hon kvar som ordningspolis i Södertälje. Hon har arbetat många år och arbetar fortfarande i stadsdelen Ronna där de tre morderna ägde rum, många i de kriminella nätverken växte upp, bodde. Ber man henne berätta om Ronna börjar hon med fattigdomen. Hon berättar om sin hemstad för sex, åtta, tio år sedan och det är slagsmål utanför krogarna, kändisar från kriminalregistret i dörren till krogarna, poliser som inte vågar gå fram till vissa bilar om de inte är minst fyra på plats, yngre och främst kvinnliga kollegor som inte vågar gå ensamma hem från jobbet; kort sagt, en ohållbar situation.

– Man kände sig ensam, säger Bitte Talonpoika. Vi blev tillbakatryckta.

Utryckningar gjordes under dessa år, visst, förstärkning anlände. Operationer som döptes till Telgehelg, NOVA, Marianne innebar att poliser kom från andra håll, bistod kollegorna, sedan for hem igen. Det blev, som någon uttrycker det, bara lite damm som rördes upp. Man började här och var inom Stockholmspolisen att bli ganska less på detta tjat om Södertälje: Vad var problemet? Också Margareta Linderöth fick så fort hon tillträtt som chef för länskrim besked om situationen i Södertälje, många gånger, uppvaktades av polismästarna, förstod inte.

– Jag fick inget grepp om vad som var fel. Man påstod en massa saker: butiksägare och restaurangägare som pressades på pengar och allt vad det var, men det fanns inga namn. Det var så ostrukturerat.

Bitte Talonpoika beskriver en vändning, en ganska snabb vändning, och den påbörjas redan innan Operation Tore sattes i verket. Vad som hände var att en av Appellgrens mest snabbfotade, snabbtänkta män bett att få ta med sig några av de sina från länskriminalen till Södertälje, pröva sig fram, stanna kvar i sex sju månader. Anders Göranson heter han, leder numera Operation Fenix mot den grova brottsligheten i Västerort, då drog han in i stan med full styrka. Han hade en idé. Idén handlade om konfrontation. Den handlade om att beivra alla brott.

– Vi tog så jävla mycket vapen och droger. Det kändes som att ta godis från ett barn. Buset var inte van vid att vi gick vidare med varje brott.

Efter dubbelmordet ringde Patrik Ungaäter, polismästaren, till Göranzon och frågade om han ville ta över som spaningschef i Södertälje. Det ville han. Det gjorde han. Det betydde att han bytte en spaningsmetod mot en annan, bytte folk, byggde en ny rotel. Där man förr suttit i bil och tittat på dörrar i hopp om det stora bytet gick man nu ut på stan, visade sig. Där man förr hittat en Kalasjnikov i ett källarförråd och låtit den vara i hopp om att ta ytterligare tre Kalasjnikovs beslagtogs man vapnet, grep ägaren till förrådet och så vidare. Spanare och utredare arbetade nu tillsammans, skrivbord vid skrivbord. De gick in i varje ärende med största möjliga styrka under de tre, fyra första dagarna. De blåste liv i nedlagda utredningar. De löste många brott. Anders Göranzon:

- Vi ville få bort folk från gatan. De begick ju brott hela tiden och vi grep dem, förhörde dem, lagförde dem. Vi utredde alla sorts brott, gick hela vägen med dem. Man kan inte följa allt lika intensivt men vi tog även ett snatteri, följde det hela vägen om vi visste att vi kanske skulle hitta kläder eller simkort som använts vid ett rån om vi gjorde en husrannsakan.

Han säger:

- Det här gjorde att fler trädde fram, vågade vittna. Det blev lättare för polisen att lösa brott.

- Det finns en föreställning om att kriminella inte pratar, säger Patrik Ungaäter. Det ser man ju på bio. Så är det inte. Och det finns alltid kriminella som vill lämna det livet. Vi gav dem den chansen.

Efter dubbelmordet, i slutet av sommaren 2010, hade en av underrättelsechefen Bengt Nylanders allra skarpaste hjärnor fått i uppdrag att ta fram en ordentlig analys av Södertälje och några veckor senare presenterade han den, trettio sidor lång, betitlad "Grovt och organiserad brottslighet bland kriminella syrianer och assyrier i Södertälje", och den var så bra tyckte Margareta Linderöth och Gunnar Appelgren att de drog den för Carin Götblad, för rikspolischefen Bengt Svensson. Den skulle ligga till grund för Tore II och gick tillbaka till sjuttioalets upplopp i Södertälje, då raggare attackerade kiosker som drevs av syrianer och assyrier. Den gick ännu längre tillbaka: till det babyloniska/assyriska riket runt Eufrat och Tigris ett par årtusenden före Kristus, till ett folk som levde statslöst och som minoritet genom

årtusenden, ändå lyckats behålla sin identitet, sin religion. Utsatta för förföljelse och folkmord, ändå överlevt som folk. Gruppen går före individen, släktens band är starkare än andra band. Därför har man kunnat uthärda. Staten uppfattas som en fiende eftersom staten genom århundraden har varit en fiende. Som ingen annan invandrargrupp i Sverige har syrianerna och assyrierna klarat sig själva, startat egna företag, byggt egna strukturer. Södertälje har blivit deras huvudstad i världen, stadens fotbollslag deras landslag. Ärkebiskopen finns här. De har inget land att återvända till.

Men, fortsatte analysen, denna parallella struktur innefattar också grov och organiserad brottslighet. Den kommer inte att ta slut i och med att de skyldiga till morderna grips och döms. Den är betydligt mer komplicerad. Problemet är större än så.

Med en modell lånad bland annat från finanspolisen ritades en pyramid med tre nivåer, nerifrån och upp: 1) Vårdskapitalet. Det vill säga de som syns på gatan och som ständigt begår brott, från snatterier till mord. Till exempel Bernhard Kouri. 2) Experterna. Det vill säga personer som underlättar brottsligheten. Det kan vara anställda på försäkringskassan eller lokala skattemyndigheten, också läkare, advokater, poliser. 3) Imperiebyggarna. Det vill säga personer som profiterar på brottsligheten, som finns i både den övre och undre världen men inte i polisregistren, som är med och fattar beslut om byggnadslov, restaurangtillstånd, upphandling av vård- och omsorgstjänster. Det kan vara politiker.

De fyllde på med namn. Tre familjer nämndes särskilt. Dessa hade kommit ungefär samtidigt till Södertälje, från samma område, åtminstone två av dem var släkt med varandra. De fanns på alla tre nivåer.

De underströk att pyramiden var en arbetshypotes.

De underströk att de talade om en minoritet av detta folk.

De skulle med tiden allt mindre tala om syrianer och assyrier, i stället betona detta med kriminella parallellstrukturer. Det var det väsentliga, det som måste bekämpas.

Det kan inte få finnas två parallella system.

De visste att de måste komma åt den lägsta nivån för att vinna allmänhetens förtroende, för att komma vidare, uppåt.

Gunnar Appelgren och den analytiker som stod bakom detta första aktstycke skulle sedan åka runt till myndigheterna, presentera det utan att lämna ifrån sig några papper. De hade, i linje med analysen, insett att insatsen i Södertälje krävde samarbete över gränserna, en fast organisation med alla inblandade myndigheter representerade, hela tiden med samma personer. Mord var en sak, men här rörde det sig om misstänkta skattebrott, om bedrägerier inom välfärdssektorn, om svarta pengar som tvättas vita genom, till exempel, köp av restauranger, fastigheter. Därför var det så viktigt med öppna spjäll. De hoppades att de som lyssnade i alla fall skulle komma ihåg detta med pyramiden. De mötte en lättnad: äntligen gick det att tala uppriktigt om detta med klaner, släkter och vad det betyder när de tar steget in i förvaltningarna, politiken. De mötte nyfikenhet: Hur långt är man med och påverkar? Torsten Bjerselius på Skatteverket kom med våren 2011.

- Vi är strukturerade. Det ingår i vårt jobb. Polisen är inte lika strukturerad. Men det här var väldigt strukturerat. Väldigt tydligt. Och väldigt öppet.

Generalklausulen om sekretess gällde, det vill säga paragraf 27 i offentlighets- och sekretesslagen om att sekretessbelagda uppgifter får lämnas ut om samhällsintresset väger tyngre än individens. De drog pågående ärenden, lade ut nya ärenden. Torsten Bjerselius minns att hans första handlade om byggbranschen, svart eller åtminstone delvis svart verksamhet. (Det ledde till fällande dom för skattebrott.) Han granskade två pokerspelare där det fanns, som han säger, "stora kontantörelser". (De skulle komma att dömas för bokförings- och skattebrott.) Han var med och utredde framför allt restauranger och caféer i Södertälje, även frisörer, festfixare. Den brottslighet de utredde måste de själva upptäcka. Här fanns ingen polisanmälan, inga vittnen i inledningsfasen. Tips kunde de få, fick allt fler.

Så var det med det privata företag som bedrev hemtjänst men, skulle det visa sig, hade assistenter bara på papperet, skrev falska tidrapporter, tog betalt för arbete som inte utförts. Bland ägarna fanns medlemmar i två av de tre familjerna. Under utredningen kom information om ytterligare ett företag i hemtjänstbranschen. Det var ännu intressantare.

Ägaren hade arbetat i kommunen och på arbetsförmedlingen, suttit i kommunfullmäktige, haft en ledande ställning inom den syrisk-ortodoxa kyrkan, syster till en politiker i staden.

Martin Andreae började som stadsdirektör i Södertälje i augusti 2012. Ett halvår tidigare hade LOV införts i kommunen, det vill säga lagen om valfrihet i vård och omsorg. Privata företag hade kommit farande, skrivit kontrakt. Siffrorna for i höjden. 2011 kostade hemtjänsten i Södertälje (för dem över 65 år) 191 miljoner kronor. 2012 hade kostnaderna ökat till 266 miljoner. Det var en ökning med 39 procent. Varför? undrade Martin Andreae. Han fick svaret handlade om ett underliggande behov. Siffrorna visade det verkliga behovet av hemtjänst. Dessa nya, privata aktörer stod i närmare kontakt med grupper av människor som tidigare inte velat eller kunnat eller vågat ta kontakt med kommunen.

- Och så kan det ju vara, säger Martin Andreae.

Men:

- När ökningen inte avtog och vi kollade siffrorna i detalj så stämde det inte. Hälften av hemtjänsten var kommunal, hälften var privat, men ingen del av kostnadsökningen låg hos kommunen. Hela ökningen låg på den privata sidan.

Martin Andreae såg till att anställa fem konsulter. De gjorde en ny biståndsbedömning. De gick hem till folk, ringde på dörren. Nio av tio visade sig, enligt stadsdirektören, ha "en alldeles för generös biståndsbedömning".

- Det var till och med klienter som ville dra sig ur. Nej nej, sa de, jag behöver inte det här.

Klienter som skulle vara sängliggande stod och bakade bullar.

Ett av företagen stack ut.

Martin Andreae ringde Gunnar Appelgren, som han hade träffat, och berättade om sina upptäckter, sina misstankar. Vad han inte visste var att en polisutredning om just detta företag redan satts igång. Snart fick han veta. Idag har den politiska majoriteten i Södertälje avskaffat LOV. Kostnaderna är på väg ner mot 2011 års nivå. Av företagets 140 brukare sa sig över hälften inte behöva någon hemtjänst mer. Södertäljeinsatsen har hittills hanterat 49 ärenden, fått 103 personer åtalade, 68 personer dömda till sammanlagt 164 år och 10 månader. Värdet för 25,5 miljoner kronor har tagits i betalningssäkring av kronofogden, värdet för 127,6 miljoner i kvarstad. Skatteverket har krav på 48,2 miljoner kronor.

Den 3 februari slog man till mot den syrisk-ortodoxa kyrkan i Norsborg, med kopplingar till Södertälje. Åtta personer greps, bland annat några anställda på arbetsförmedlingen. Fortsättning följer.

- Vi har visat att de som vill sko sig på välfärdssystemet inte ska göra det hos oss, säger Martin Andrae. För vi slår tillbaka.

Gunnar Appelgren och hans analytiker, också andra från insatsen, har flera gånger varit i Göteborg och Skåne, berättat om sitt upplägg, sina erfarenheter. De har betonat att deras insats inte går att kopiera. Södertälje har till väsentliga delar sina säregna kännetecken.

Anders Sundelin

Fokus 20/2015